

PETHŐ SÁNDOR

ÖTVENÖT ÉVES KORÁBAN, férfikora és alkotóereje teljében ragadta el a váratlan és tragikus halál Pethő Sándort, a magyar publicisták mai és történeti viszonylatban egyformán nagy kitűnőségét. Ha majd egy tárgyilagosabb nemzedék munkásságát megítéli, szellemi értékei és politikai tulajdonai mellé feljegyzik majd érdemül bátorságát és jellemerejét is. Pályája esztétikai látványnak is szép volt, minden tragikus volta, szerencsétlen fordulatai mellett: töretlen egyenes vonal, az elvek melletti olyan helytállás, mely a politikában nem a változékonyságot, az érdeket kereste, hanem csupán az általa felismert igazságot, mihez hű maradt minden változatban. Elveihez és gondolataihoz kötő hűsége vezette az önkéntes belső elszigetelődés felé Pethő Sándort pályája végső hónapjában: úgy érezte, a forduló helyzetek közt nem tudja szolgálni sem irányát, sem nemzetét s ezért hirtelen és sokak számára talán meglepő elhatározással visszavonult. A visszavonultság nem szüntette meg a küzdelmet egyénisége és iránya körül. Visszavonultságában és tartózkodásában is megmaradt határozott magatartása, sőt az önkéntes, bár korántsem édes otium cum dignitate nem jelenthette pályája befejeztét. Az ország közvéleménye, hívek és ellenfelek egyaránt még egyre vártak valamit Pethő Sándortól, kinek non feledhették el régi és közeli küzdelmeit. S mert igen élénk volt ez a várakozás, ez a figyelem és mert Pethő Sándor pályájáról mindenki érezte, hogy a balatonfüredi elvonultság nem jelentheti a véget, ezért érte az augusztus 25-én történt katasztrófa egész Magyarország társadalmát olyan szomorúan és váratlanul.

Pethő Sándor váratlan halála egy értékes életet tört össze, melynek értékeinél csak szomorúsága és sikertelensége nagyobb. A sikertelenséget itt külső ismérveiben vesszük s Pethő Sándor gondolataihoz és elveihez nem méltatlanul: a könnyű sikernél, a gyors konjunkturnál a nemes halott sokkal többre tartotta a szép és reménytelen s épp reménytelenségükben oly értékes küzdelmek heroizmusát. Pethő Sándornak a maga nagy képességeivel bizonyára alkalma lett volna megközelíteni a tetszetős és könnyű érvényesülést. A kezdetek, honnét elindult és a lehetőségek, melyek pályáját kísérték, ezt bizonyonnyal elősegítették volna. Az ellenfél is bizonyosan tisztelettel áll meg Pethő Sándor pályájának szemléleténél s nemcsak a vég fölötti részvéből teszi ezt, hanem abból a megbecsülésből is, mely az elvek és eszmék melletti kitartásnak egy szebb emberi gondolkodás szerint okvetlenül kijár. A külső sikertelenséggel, csalódással, magárahagyatottsággal szemben annál tisztábbak e pálya vonalai. Pethő Sándor elsősorban publicista volt s nála a történettudomány is a publicisztika, a történetpolitikai írás eszköze volt. Ritka tanultsága, éles elméje, finom ösztöne, írásának szépsége és gazdagsága közíróink elsői közé emelte. Pátosza és gondolkodása nem egyszer a magyar reformkor legszebb hagyatékára emlékeztetett. Helyét is valahol ott kell megjelölnünk majd Eötvös József, Kemény Zsigmond, Szalay László és Csengery Antal alakjainak közelében, akiknél, akárcsak Pethő Sándornál, a gondolat, az eszme és az írás egyet jelentett s akiknél a jellem megközelíthetelensége hitelesítette a kimondott gondolatot. Ez az eszmei ingathatlanság tette közviszonyaink némely rossz példái között barát és becsületes ellenfél előtt olyan tiszteltté Pethő Sándor munkásságát. Az elkövetkező kornak bizonyonnyal meglesznek a maga mértékei Pethő Sándor megítélésénél is, de nyilvánvaló máris, hogy a múltó idő,

a változékony politika ihletése alatt irt írásai közül nem egyet majd az örökebb értékek közé emel. S ekkor egy jobbik kor nyilván napjaink legszebb jelenségei között említi Pethő Sándor politikai alkatát és magatartását. Nála a közírás örökebb célokat és gondolatokat szolgált, mint a múltó érdek és a múltó idő szolgálatát; nála a politikai publicisztika a történetalakító erők közé emelkedett. Pethő Sándorról elmondhatja majd egy későbbi nemzedék, hogy magányosságában is történelmet alakított és nehéz időkben tette ezt, mikor az egyéniségnek a maga klasszikus értelmében egyidőre nem lehetett szerepe a közösségi korszak és a gigászi politikai alakulások, tömegek torlódásaiban. Hogy Pethő Sándor publicisztikája mégis ilyen történetformáló erő volt, azt a benne lévő belső tartalomnak köszönhetette: nem a múltó márt fejezte ki, hanem a magyar nép létének és történetének nagy kérdéseit állította a feledékeny nemzet érdeklődésének középpontjába s a magyar történet legszebb örökségével formálta a társadalmat és közvéleményt, mely éppen magányos küzdelmei idején figyelt a legjobban rá.

A magyar államgondolatnak napjainkban alig volt erőteljesebb és érzékletesebb megjelenítője Pethő Sándornál. Nagy történeti készültsége, tragikai és dramatizáló érzéke, stílusának ereje mind szolgálták benne, hogy a történeti magyar államgondolatot, mint ennek az eszmének egyik végső heroldja, teljes méltóságában hordozza egy megkisebbedett nemzedék között. Semmiesetre sem hirdetett azonban kicsinyes sovinizmust és egyoldalú nemzetiségi politikát. Egyik legnagyobb hatású kidolgozója volt annak az eszmékörnek, melyet szentistváni gondolatnak nevez ma, első sorban ő utána, a politikai gyakorlat és a közvélemény. A Kárpátok medencéjének középpontjában élő magyar nép harmonikus együttműködését vallotta a magyarok elsőszülöttségi jogán a Kárpátmedence népei között. Olyan korban hirdette ezeket a gondolatokat, mikor egyfelől a kárpátmedencei peremnépek tértek eszmében és gyakorlatban egészen más utakra s mikor másfelől meg az itthoni közvélemény sem értékelte feltétlenül ezeket az eszméket. E tekintetben Pethő Sándor nem törődött a realitással s különösképpen ellene volt annak a realitásnak, melyet a Duna medencéjében húsz esztendőn át a kisantant politikája képviselt. A Magyarországot övező politikai koncepcióval szemben Pethő Sándor nyugat felé keresett kiutat. 1920 után így lett belőle a jogfolytonosság, illetve az osztrák-magyar közösség új formájának hirdetője. Szerint^ a különlegesen fejlődő osztrák történelmi alkat és a magyar állameszme új találkozási pontja lett volna az a koncepció, mely szétrepesztí a Magyarországot körülvevő ellenséges övezetet, hiszen ez a magyar-osztrák hatalomnövekedésen kívül, Pethő Sándor szerint, megfelelő dinasztikus vonzást is gyakorolt volna a Kárpátmedence régi népeire. Ez a konzervatív és royalista gondolkodás többek között azért állította junktimba a restaurációt a magyar-osztrák közösséggel, mert aggódó figyelemmel nézte a magyarság külpolitikai helyzetének gyöngeségeit. Úgy vélte, hogy a Magyarország vezetése alatt álló új dunai tömörülés egyben a magyar nép fejlődését is szolgálta volna. Az új dunai Monarchia nyilvánvalóan közeli kapcsolatban állt volna az ezekből a gondolatokból eredő további politikai tervezetések szerint az európai harmóniát netalán megteremteni vágyó és a kisantanttal szakító nyugati hatalmak új köz^európai koncepciójával.

Nyilvánvaló ezeknek a terveknek és problémafelvetéseknek erősen konzervatív jellege. Pethő Sándor konzervatív publicista volt. Indulásakor, az 1910-es években a kor növekvő társadalmiasodásával és erjedésével szemben az állam és az állam erősítése volt számára a legnagyobb probléma. Később is a magyar államgondolat szépségeivel és arányaival foglalkozott első sorban. Ennek a konzervatív gondolkodásnak esztétikai jellege már első

pillanatra szembe tűnik. Pethő Sándor egyáltalában nem volt az, amit politikai realistának nevezünk. Voltaképp ezért is maradt mindig nemesen idegen a napi politika Változatai és meglepetései között. Számára a politika elsősorban eszme, elmélet volt és egy esztétikumban fogant lélek magasrendű kifejezése. Éppen ez az elvei és koncepciói iránti szinte esztétikai odaadás, a politikai és állami koncepciók történeti és hatalmi szépségeinek ez az elvonatkozott szemlélete tette azt, hogy Pethő Sándor már egyéni alkotásánál fogva is mindig hű maradhatott nézeteihez. Fontolásai, latolgatásai nem az eshetőségekhez való igazodás vágyából születtek, hanem minden esetben álláspontjában való erősítésként, igazolásként egy olyan szemléletnek, mely csak a felismert igazsághoz ragaszkodott s nem tekintett a mindennapi célszerűségekre és lehetőségekre. Az egész középeurópai politika másként fordulhatott, épp az ellenkező irányba, mint ahogy ezt Pethő Sándor gondolta, vagy szerette volna, ez azonban egyáltalában nem akadályozta őt abban, hogy gondolatai mellett tovább is kitartsa.

Pethő Sándor publicisztikai pályájában a második korszak itt következik. Mihelyt a nagy középeurópai változások Ausztria sorsát eldöntötték, Pethő Sándor a távolabbi dunai koncepciók keresése és munkálása helyett egyre jobban befelé fordult, a magyar belviszonyok felé. Szemlélete számára most tudatosodnak a szociális kérdések, a magyarországi dolgozók helyzetének problémái s habár mindvégig megmaradt a maga állampolitikái, konzervatív, szentistváni gondolkozásában, egyáltalában nem zárkózott el a szociális dolgok felismerése elől. Ugyanakkor publicisztikája egyre határozottabban igyekszik azon, hogy a vér és rög misztériumát társadalmi és szellemi hatóerővé tegye. A dunai összefoglalás egykori híve a változott körülmények között az újja értelmezett vér és rög tartalmával, részben pedig szociális felismerésekkel megtöltött függetlenségi gondolatkörhöz igazodik. A szentistváni koncepció mellé így társult oda logikus folytatásként ez az új függetlenségi ideológia, melynek forrásai a magyar történet századai, a magyar szellem nemes, nagy emberi erőfeszítései. A konzervatív Pethő Sándor hagyományhűségére ez az újabb fordulat is jellemző: a változott európai viszonyok között a régi értékek melletti kitartásban és megmaradásban látja a magyar nép jövődjének biztosítékát. Nem győzi eleget hangoztatni, hogy minden eshetőségen túl elsősorban az önmagunkba való visszafordulás, saját elhanyagolt értékeink új feltárása, megismertetése, a társadalomnak gyökeres magyar műveltséggel való áthatása legnagyobb erőnk. A magyar történet és a magyar műveltség jelentőségét ott látja az Európához tartozásban, elsősorban az eszmei latin Európa magyarrá válásában, abban a nemes és mértéktartó, arányos latinításban, melynek humánuma az Ő műveltségének és egyéniségének is annyira része volt. A régi magyar törzsekből, az anyaföldből közvetlenül eredő dunántúli származék műveltségében, magatartásában, egyéniségében egyike volt a legcivilizáltabb európai magyaroknak; nála európaiság és magyarság egyet jelentett s szerinte a magyar jelleg a latinításban találta meg a legjobban Európát, illetve Európán túl önmagát.¹

GOGOLÁK LAJOS

¹ Pethő Sándor tanulmányai a Magyar Szemlében: Görgei Komárom és Buda között (1930 június), Nemzet és dinasztia szakítása 1848-ban (1933 április), Forradalom volt-e, vagy összeomlás? (1933 december), Andrássy és Ferenc Ferdinánd (1934 április).